

VALLSTIGEN I NORDANSTIG

Vallstigen har fått sitt namn av att den går förbi många fåbodvallar.

En fåbodvall var en samlingsplats för fån (betande husdjur) som fritt eller med vallning (gjeting, gätning) fick beta på stället och/eller i dess omgivning under sommarhalvåret för att utnyttja utmarker till bete och för förädling av mjölk till hållbara produkter som smör, ost och mesost. Där fanns byggnader för människor, boskap och mjölkhantering. Fåboden var ofta en enbart kvinnlig arbetsplats och en viktig del av

ekonomin i hemgårdens jordbruk.

En fåbodvall delades ofta mellan flera bondgårdar från samma by, men varje bondgård hade sin egen grupp av låga hus, s.k. fåbodar, i utkanten av den gemensamma betesmarken, avradslanden. Efter kvällsmjölkning var fåna normalt inhysta i ett sommarfåhus (sømmarfeus alternativt sommarfjøs), där de under nätter fick vila upp sig från myggor, knott och rovdjur.

Bojantör på Åsvallen

Innehåll

Kartpar 1. Hassela - Prästvallen - Nyvallsåsåsen	2
1. Hasselabadet 2. Rastbänk 3. Milsten och raststuga	3
4. Naturvård i skogsmark 5. Kallkälla och rastbänk	
6. Prästbovallens fåbod 7. Mitt första storbojäspe	4
8. Bergbodvallen och Gammelbodvallen	
9. Västra och östra Nyvallen 10. Betesskogen	
Kartpar 2. Annsjön - Åsvallen – Gårdsjön	5
11. Nyvallsåsen och vindkraft 12. Fäbovallarnas växter	6
13. Annsjön och Annsjövall 14. Lortbovallen	
15. Ode till fåbodstuga – en hyllning till en epok 16. Västansjövallen	
17. Västansjökullen 18. Högsta kustlinjen och strandvallar	
19. Nybodvallen 20. Bodmyrans naturskyddsområde 21. Åsvallen	7
22. Frästavallen 23. Fångstgropar 24. Fåbodmat 25. Gårdsjön och badet	8
Kartpar 3. Vallenbodarna – Toppbodvallen – Norrfjärden	9
26. Vallenbodarna 27. Bäver 28. Myror 29. Kallkälla och Nordanstigen	10
30. Gryttjesvallen 31. Ostkustbanan 32. Skestavallen	
33. Fångstgropar för fågel	
34. Gunnars Stuga 35. Toppbodvallen 36. Lavar 37. Tjärbränning	11
38. Dyrån och flodpärlmussla 39. Norrfjärden	
Skogens och människans historia	12
Mer information	18

Välkommen ut i Nordanstigs natur och till Vallstigen

Vallstigen följer mycket gamla vandringsleder och går mellan friluftsbadet i Hassela till hamnen i Norr fjärden, en sträcka på ca 59 km. Den passerar 14 platser med namn av befintliga eller tidigare fåbodvallar och går från havsnivån till 330 m.ö.h. på Västansjö kullen. Den slingrar längs bäckar där bävern dämler och över berg med milsviid utsikt. Stigen har raststugor/vindskydd och enklare rastplatser med bänkar. Det finns badmöjligheter efter stigen och dusch i Hassela och Norr fjärden. Fåbodvallarnas historia finns kortfattat beskrivna vid många av fåbodvallarna. Det finns gott om tältmöjligheter längs stigen. Vid stigen finns även information om fåbodvallarna, geologi, djur, naturskyddsområden och andra sevärdheter på 40 informationstavlor.

Svenska ortnamn med efterled -vallen och -bodarna är ofta gamla fåbodvallar. Fåboddriften var förr i tiden ett nödvändigt komplement till driften på hemgården, som vanligen inte kunde sörja för den mängd hö och bete som behövdes under ett år.

Lämpliga parkeringsplatser är angivna i texten nedan. Ställ ditt fordon så att du inte blockerar framkomligheten för skogsmaskiner och timmerbilar. Det kan vara lämpligt att man går i två grupper med var sin bil mot varandra så finns det ett fordon när ni kommer fram och ni får ett trevligt möte på mitten eller ställer en bil i vardera änden av er rutt.

Restaureringen av Vallstigen, denna folder och informationskärmarna har genomförts som en hyllning till Naturskyddsföreningens förre ordförande Sven Norman som betytt så mycket för bevarande och

kunskaps spridning om vår variationsrika och vackra natur och kulturhistoria i Nordanstigs kommun. De sociala företagen Benefact och Naturkompetens samt Ulf Sundblad har medverkat.

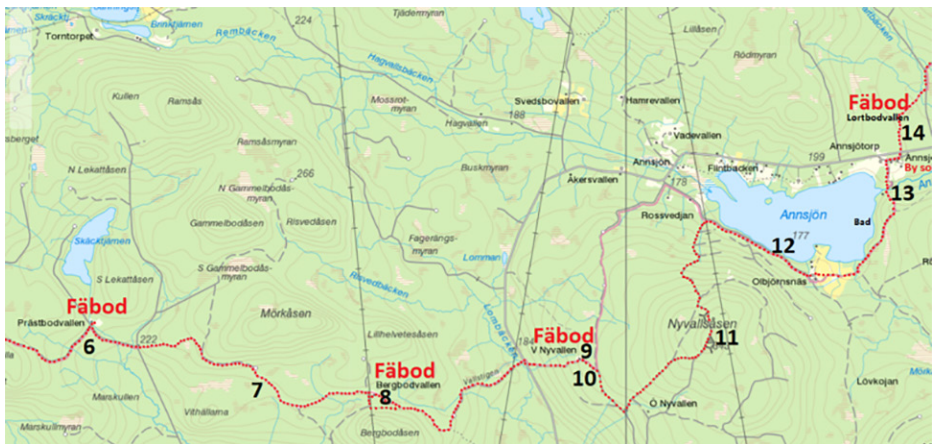

Källa: Lantmäteriet

Alla som går Vallstigen är naturligtvis aktsam om naturen och lämnar inga spår efter sig. God tur!

Kartpar 1

Hassela – Prästbovallen – Annsjön

Källa: Lantmäteriet

1. Hassela

Här finns: Ett äventyrsland med tre bassänger, omklädningsrum, med duschar, servering med kiosk, trampbilsbana, hoppborg, lektugor hembygdsgård, slottsruin, gravhögar, parkering m.m. För information om öppettider m.m. ring 070-584 63 95. Granne med äventyrslandet finns en campingplats. Längre in i samhället finns bl.a. livsmedelsbutik, bensinstation, pensionat och vandrarhem.

Hasselabygden har idag drygt 900 invånare och tätorten ca 330. Storhetstiden var fram till 1960-talen när ca 2 200 personer bodde här och skogen skapade mycket arbete. Orten koloniserades i stor omfattning av invandrande finländare från Savolax i början av 1600-talet. I t.ex. Korpåsen, vid gränsen till Medelpad, fanns det 24 gårdar och skolhus i början av 1900-talet. Idag är byn helt avfolkad.

2. Rastplats och beskrivning av flottningsverksamhet

Här finns: En utsiktsplats över Hasselasjön med rastbänk och en informationstavla om flottningsverksamheten på åar och sjöar från Hasselaskogarna till kusten.

Sista flottningen på Hasselasjön 1967. Foto Hilding Mickelsson. Med tillstånd av Hälsinglands Museum

3. Raststuga och beskrivning av milstenar

Här finns: En rastplats under skärmtak samt en informationstavla om F.A.U. Cronsteds milstenar från 1785. Bakgrunden till dessa stenar var 1649 års Krog- och Gästgivarordning där det även ingick regler för den skjutsordning som bönderna ansvarade för. Inom vissa avstånd skulle det finnas s.k. skjutshåll, en slags hållplats där det fanns hästar och åkdon för att föra resenärerna vidare till nästa skjutshåll där en ny bonde tog vid o.s.v. Milstenarna utgjorde underlag för debiteringen av resenärerna. Raststugan ligger ca 50 m från milstenen.

4. Beskrivning av naturvård i skogen

Här finns: En informationstavla om olika typer av naturvård som bedrivs inom skogsbruket.

5. Rastplats och beskrivning av kalkkällor på fåbodar

Här finns: En rastbänk, en kalkkälla med kåsa och en informationstavla om försörjningen av vatten till människor och djur på fåbodarna samt om vattnets kretslopp.

6. Prästbodvallen

Här finns: En fåbod, en rastplats med skärmtak och en informationstavla om Prästbovallens historia. Det går att parkera några bilar vid vallen.

7. Storbojäspe

Här finns: En informationstavla om en vandring till storbojäspe 1906 vid Överkråksbäcksvallen. Storbojäspevilket var en fest vid midsommartid.

Överkråksbäcksvallen Foto ur "Bergsjö-Bygden" 1981, Troligtvis taget 1919.

8. Bergbodvallen

Här finns: En fåbod, en rastbänk och en informationstavla om Bergbodvallens historia och dess flytt från Gammelbodvallen. Parkeringsmöjligheter vid vändplan strax söder om vallen. Vid fuktig mark kan man gå ner till vändplanen och sedan följa körvägen österut om man kommer från Hasselahället och omvänt om man går mot väster. Det kan vara mycket blött strax öster om vallen. Omvägen är ca 250m.

9. Västra- och Östra Nyvallen

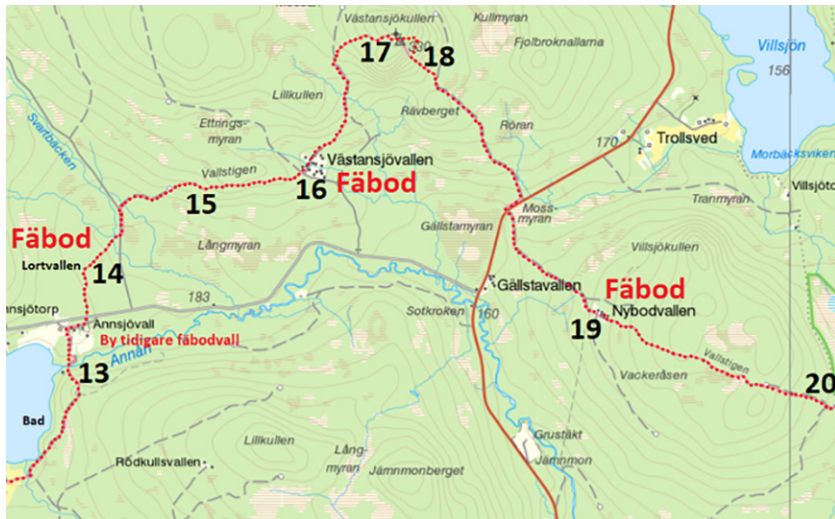
Här finns: Den västra fåboden som man kommer förbi och kan besöka och en informationstavla om Västra- och Östra Nyvallen.

10. Rastplats och beskrivning av betesskogen

Här finns: En raststuga och en beskrivning av den skogsmark som fanns två till tre kilometer runt fåboden och hur betande djur och människans slätter har påverkat floran i skogen. Tavlan beskriver även en del av de typiska ord som förekom på fåbodarna. Här går det bra att parkera.

Kartpar 2

Annsjön – Åsvallen

Källa: Lantmäteriet

11. Nyvallsåsen och vindkraft

Här finns: En milsvid utsikt, en rastbänk och en informationstavla om vindkraftens betydelse och möjligheter i Sverige som har goda förutsättningar för vindkraft. Den har vuxit kraftigt i Sverige de senaste åren och levererar nu ungefär 10 procent av elen vi använder och motsvarar drygt 1 procent av världsproduktionen. År 2007 fanns det några hundra vindkraftverk och i början av år 2017 var de fler än 3 300 st.

12. Annsjön och fåbodvallarnas växter

Här finns: En rastplats med skärmtak och eldstad och en informationstavla med beskrivning av fåbodvallarnas växter.

13. Annsjön och Annån

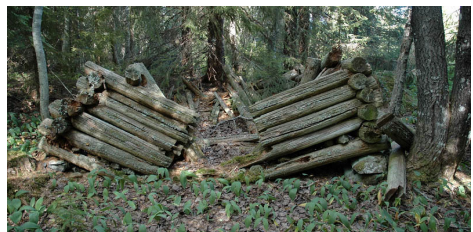
Här finns: En rastbänk alldeles vid ån söder om bron och en informationstavla som beskriver byn och Tores Erskes 80-åriga liv berättat 1935. ”Det är en säregen syn detta att efter en dryg mils färd på en mörk och stenig skogsväg plötsligt se skogen dela sig och lämna plats för en leende insjö med gröna ängar och gulnande sädesfält, röda bondgårdar och grå lador runt omkring”.

14. Lortvallen

Här finns: En nästan utplånad fåbod och en informationstavla om Lortbovallen.

15. Ode till fåbodstuga

Här finns: En informationstavla om en hyllning till fåbodstugan i form av en artikel införd i Hålsinge-Kuriren 1980 av Wilhelm Norman.

16. Västansjövallen

Här finns: En välbevarad fåbod med stort kulturhistoriskt värde med 12 bostugor, varav en är en rymlig raststuga och en informationstavla om fåbodvallen. Det finns gott om parkeringsmöjligheter. Västansjövallen är av riksintresse. Ängsfloran på en del vallar är rik med bl.a. ängsnejlika, backruta, fältgentiana, rödklint, kattfot, fjälltimotej och låsbräken. I skog och sumpmark, speciellt i Gnarpområdet, växer orkidéer som nattviol, skogsknipprot, fläckigt nyckelblomster, knärot, korallrot, grönkulla och spindelblomster. På ett berg något väster om Västansjövallen förekommer den sällsynta fjällnejlikan. Vallarna vårdas av husägarna.

Västansjövallen med raststuga bakom björken. Foto maj 2018

17. Västansjökullen

Här finns: En raststuga, ett utsiktstorn och en informationstavla om tornets historia. Västansjökullen är med sina 330 m över havet Gnarps högsta berg. På toppen av berget finns en raststuga och ett utsiktstorn med vidunderlig utsikt över större delen av norrhälsingland och långt in i Medelpad och ut till havet. Tornet och stugan byggdes som brandbevakningstorn under 1940-talet. Var försiktig om du går upp.

18. Strandvallar, inlandsisen och högsta kustlinjen

Här finns: En informationsskärm om inlandsisen och dess påverkan på naturen under årens lopp samt tydliga strandvallar vid den sydöstra stigen.

19. Nybodvallen

Här finns: En beskrivning av den relativt nyanlagda fåbodvallen efter storskiftets genomförande 1840, en rastbänk och goda parkeringsmöjligheter. Information om en vallvisa.

Nybodvallen med rastbänk. Foto maj 2018

20. Bodmyrans naturreservat

Här finns: En informationsskärm om naturreservatets koncentriska mossar. Myrmarken har tidigare ingått i Åsvallen och djurens tidigare betande sätter fortfarande sin prägel på markens flora.

21. Åsvallen

Här finns: En välbevarad fåbod med stort kulturhistoriskt värde, en informationstavla, en raststuga med eldstad och goda parkeringsmöjligheter. Åsvallen är klassad som riksintresse. Den är mycket välskött och man möts av de gamla fåbodstugorna och den stora öppna ytan som hålls öppen av Åsvallens slätterförening, som på helt ideell väg slår vallen årligen med redskap, som gynnar floran. De har även byggt den förnämliga grillstugan, ”Åsvallsgrillen”, som är tillgänglig för alla besökare.

22. Frästavallen

Här finns: En välbevarad fäbod med stort kulturhistoriskt värde, en informationstavla med beskrivning av vallens bildande och en rastbänk. Fäboden har goda parkeringsmöjligheter.

Ungdomsfondens stuga på Frästavallen i vitsippsblom. Foto maj 2018.

23. Fångstgropar vid Gålåsen

Här finns: En informationstavla om de åtta fångstgroparna och om hur de vanligen var utformade. Uppmärkt stig till fångstgroparna. Ca 130m

24. Fågelmyran och information om ost från fäboden

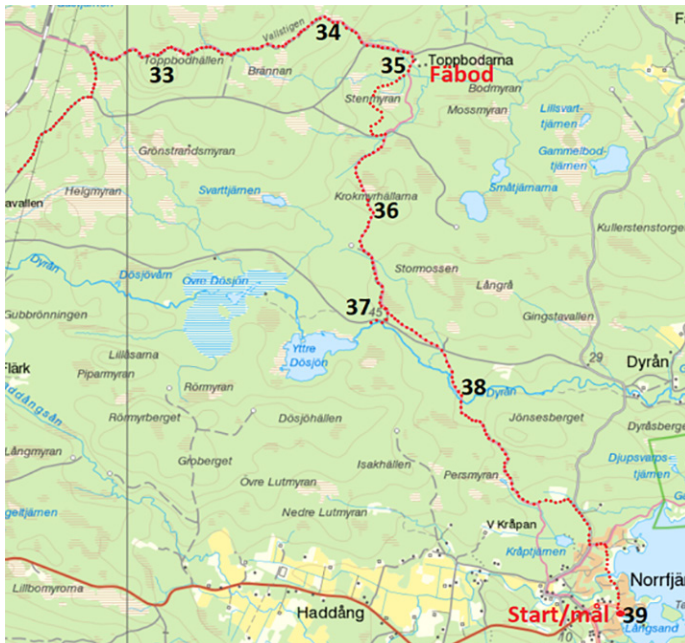
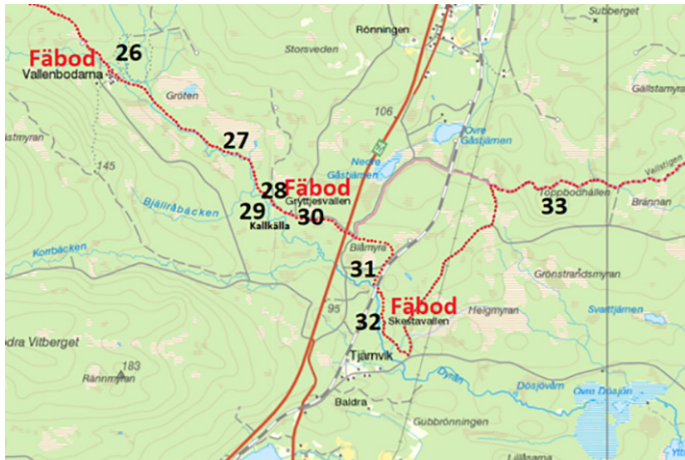
Här finns: En rastbänk och en informationstavla om hur olika typer av ost tillverkas på fäboden.

25. Gårdsjön

Här finns: Rastplatser vid badet i Gårdsjön, brygga, bänkar, bord och grillplats, goda parkeringsmöjligheter och en informationstavla med lite information om Gårdsjön och med några artiklar om tidigare händelser i Gårdsjötrakten.

Kartpar 3

Vallenbodarna – Toppbovallen – Norrfjärden

Källa: Lantmäteriet

26. Vallenbodarna

Här finns: En välbevarad fåbod med stort kulturhistoriskt värde, en rastplats under skärmtak med eldstad, en informationstavla med information om vallens historik med flytt söderut under mitten av 1700-talet och återflytt under början av 1800-talet. Vallen är av riksintresse och sköts av ett mycket aktivt vallråd. Vallen har även en naturstig som skapats av medel från Norinska Stiftelsen av Skogsstyrelsen. En växtinventering har gjorts på fåboden av en ytterligare stiftelse på vallen – Maria och Erik Strangells stiftelse. Vallen har goda parkeringsmöjligheter.

27. Bäver

Här finns: Rester av en bäverdamm och en informationsskärm om bäver.

Avverkning av bäver vid Dyrån.
Foto: Sven Norman

28. Myror

Här finns: En stor myrstack och en informationsskärm om myrsläktet.

29. Kalkkälla och Nordanstigen

Här finns: En informationsskärm om kalkkällor och vattenförsörjning till människor och djur på en fåbod samt information om Nordanstigen som givit namn till kommunen Nordanstig.. Den ursprungliga Nordanstigen gick sannolikt längre västerut.

30. Gryttjesvallen

Här finns: En fåbod, en informationsskärm om Gryttjesvallen, en raststuga och gott om parkeringsplatser. Man vet att vallen fanns i början av 1700-talet. Tolv eller tretton fåbodstugor lär ha funnits här men fåboddriften upphörde redan omkring år 1900.

31. Ostkustbanan

Här finns: Information om järnvägens - Ostkustbanans historia och byggandet och invigningen av stationen i Gnarp 1927.

32. Skestavallen

Här finns: En fåbod, rastplats och informationsskärm om fåbodens historia. Det är ont om parkeringsplats.

33. Fångstsystem vid Toppbodhälla

Här finns: Det finns en rastbänk och en informationstavla om hur fångstsystemet som sannolikt är till fågelfångst är utformad med stenrader i 3 till 16 m långa i ett ruttmönster. Vacker utsikt. Stigen dit är uppmärkt och ca 200m

34. Gunnars stuga

Här finns: En raststuga och en informationstavla som beskriver Sven Normans minnen kring en skogshuggarkoja och dess användning.

35. Toppbodvallen

Här finns: Tidigare den största fåboden i Gnarp socken, en informationstavla och en rastbänk vid ån. Det finns plats att parkera. Under 1700-talet har det funnits 17 stugor och minst 33 byggnader totalt. Idag finns 3 stugor kvar. Fåbodbruket upphörde under andra halvan av 1930-talet.

Kor på Toppbodavallen.

36. Lavar

Här finns: Det finns en rastbänk och information om olika arter av lavar som består av svampar som samlever med alger. Lavar har varit viktiga för jordbildningen under årtusenden i karga områden.

Längskägg och kartlav.

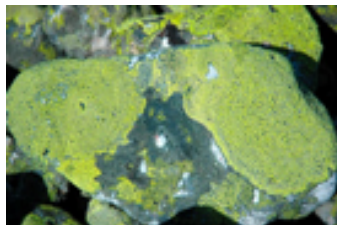

Foto: Sven Norman

37. Tjärbränning

Här finns: En informationstavla om tjärbränning i tjärgropar och tjärdalar och om dess betydelse för Sveriges ekonomi som en viktig exportvara. Uppmärkt väg ca 250 m.

38. Dyrån

Här finns: Ett vindskydd och en informationstavla om Dyrån och naturen runt ån som är klassat som riksintresse för naturvård.

Flodpärlmusselskal från Dyrån

39. Norrfjärden

Här finns: Ett fiskeläge, en informationstavla, badstrand, ett café med myntförsedd dusch och WC och rester av en tidigare fåbodvall Fjärdsvallen på västra sidan om byn. Goda parkeringsmöjligheter. Norrfjärdens Hamnförening har stor betydelse för byn. Café Skäret har öppet under sommaren information: 070-257 71 99

Café Skäret i Norrfjärden med toalett och dusch till höger.

Skogens och människans historia i Nordanstig

Skogens utbredning 7500 f Kr.

Efter inlandsisens avsmältning startade björkens invandring som gav upphov till en öppen örtrik björkskog. Kort därefter invandrade tallen. Granen började sin invandring i Sverige norr ifrån på 1000-talet f Kr. Inte förrän på 1500- och

1600-talen nådde granen sin naturliga sydgräns mot Blekinge, Skåne och Halland. I takt med skogens utbredning började området befolkas omkring 5 000 f Kr.

Jägar- och fiskarkulturer 5000 - 500 f kr

De äldsta havskustboplatserna i Hälsingland var bebodda av jägar- och fiskarkulturer från omkring 5000 f Kr. Skogen nyttjades för att samla bär och nötter, fiske i bäckarna, som jaktmark, till brännved och till byggnadsmaterial.

Under den yngre stenåldern (cirka 2500 - 2000 f Kr) började spannmålsodling förekomma. Kreatur medfördes troligen på vandringsarna, främst getter och får och sedan nötkreatur

och svin. Befolkningen började skapa betesmarker genom svedjning och sådd i skogarna.

Levnadsättet under bronsåldern (1800 - 500 f Kr) innebar en övergång från nomadiserande till mer stationärt levnadsätt med boskapskötsel och odling. Befolkningen trängde fram allt längre efter älvdalar och sjöstränder utan att detta medförde någon större påverkan på naturen.

Järnåldern 500 f Kr - 1000 e Kr

Under järnåldern (500 f Kr-1500 e Kr) utvecklades i mellersta Norrlands kustland en rik bondebygd. Detta framgår bland annat av gravfynd i storhögar i norra Hälsingland. Under denna tid skedde en koncentration av befolkning och bebyggelse till odlingsmässigt gynnsamma trakter. Älvdalar, betesproduktiva våtmarker, mullrika mojordar och lerslätter erbjöd de bästa odlingsbetingelserna och bebyggelsen kom därför att öka starkt inom sådana områden.

I Hälsingland har kontinuerlig odling kunna dokumenterats från ca 400 f Kr men antalet

gårdar i norra Hälsingland bör ha varit mycket begränsat fram till Kristi födelse. Från primära bebyggelser i Hög, Hälsingtunas och Jättendals socknar utvecklades bygden i norra Hälsingland. Dessa åtskiljdes av stora nästan obefolkade områden. Norr om bebyggelsen i Nordanstig låg ett tämligen omfattande skogsområde, Årskogen, som var en naturlig gräns mellan den agrara bebyggelsen i Medelpad och Hälsingland. Många gårdar i norra Hälsingland har nog anlagts under den äldre järnålderns två sista århundraden (400 - 600 e Kr). År 500 e

Kr kan uppskattningsvis 600 - 700 gårdar ha funnits inom norra Hälsingland. Nordanstigens folkland (småkungadöme) utvecklade kontakter och handel med omgivande folkland i Högom (handelsplats strax utanför dagens Sundsvall med bl.a. myrsmalm från Jämtland), Sundhed (Hudiksvall) och Alir (Söderhamn) samt med kontinenten ända ner till romarriket. Inom dessa kungadömen har jordbruket producerat ett överskott som stärkt kungadömetts makt.

Under 500-talets senare del upphörde plötsligt många av bosättningarna i Hälsingland och Medelpad. Förändringen kan förklaras av att antalet människor som bodde i norra Hälsingland minskade mycket markant, kanske på grund av sjukdomar, bl.a. pest, kalla vintrar med missväxt, invasion av utomstående, utarmning av jordar och/eller en kollaps av en politisk struktur.

Skogsbete

Boskapskötseln var den viktigaste näringen och bestämde byns markanvändning. Boskapsen hölls på bete i skogen under barmarkperioden och vinterfoder insamlades från naturliga ängsmarker, myrar och sjöstränder. Det förekom också en betydande lövtäkt och insamling av tall- och enris. Även tallbarken togs till vara som vinterfoder. Boskapsen behövde stora

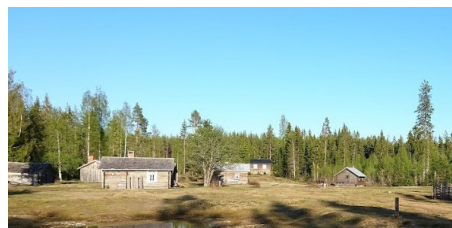
Bebyggelseexpansion kom inte igång förrän under sen vikingatid (900 - 1050 e Kr) och tidig medeltid. Utvecklingen av jordbruksbygder medförde att de näringsrika markerna längs kusten under järnåldern förändrades från tätvuxna skogar till öppet odlings- och beteslandskap. Skogsekosystemet blev kraftigt påverkat av människan. Våtmarker i dalgångarna som översvämmades med näringsriktigt vatten om vårarna bidrog till goda skördar. Behovet av tillförseln av näringsämnen har alltid varit en begränsande faktor för jordbruket på grund av att näringsämnen försvinner med skörden och sköljs bort från frilagd jord. Skogen och dess betesmarker blir under historiens gång alltmer åkerns moder dvs. näring från betet i skogen blev gödsel som tillfördes åkrarna hemma på gården.

skogsbetesarealer under sommaren. En form av utmarksbetet utgjorde den säsongsvisa betesdrift som var kopplad till fåbodväsendet. Kring fåbodvallarna förekom skogsbete på stora ytor. Skogsbetet på fåbodarna var betydande fram till 1930-talet. Skogsbete har nog förekommit ända sedan bronsåldern.

Fåbodväsen 1550 -

Efter den finska kolonisationen på 1600-talet kom större delen av skogsmarken att påverkas av skogsbete. Det har sedan minskat i takt med avfolkningen av skogsbyarna och förekommer knappt idag. Fåboddrift inleddes sannolikt under 1500-talets mitt och började avta efter 1860. I Nordanstig har det kanske funnits bort emot 100 fåbod. Från år 1900 till 1920 halverades antalet. Många fåbod har förfallit eller används numera som fritidsboende. Fåbodvallar finns i Norra Sverige och Norge men även t.ex. bönder i norra delarna av

brittiska öarna, Alpländerna, Pyrenéerna och Karpaterna har en form av fåboddrift.

Åsvallen

Finnbygderna 1598 -

Finnbygderna i Gävleborgs län är till stor del lokaliserade till de västra skogsområdena. En stor del av skogsmarken väster om Hassela är gamla finnskogar. När de finska kolonistörerna mot slutet av 1500-talet och under 1600-talets första hälft kom till Sverige, slog de sig ner på kronoskogarna, dvs. de skogar som kronan gjorde anspråk på och som låg utanför den äldre bygdens direkta intresseområden. Kronan uppmuntrade, under den finska kolonisationens initialskede, nybyggare att slå sig ner i dessa områden. Med 85 % av arealen täckt av skog och endast 3 % åkermark är Hassela socken en utpräglad skogsbygd och har som sådan genomgått en ganska typisk utveckling. De finska kolonistörerna slog sig ner på de obebyggda moränjordarna ovan den högsta kustlinjen. Den första finska bosättningen i Hassela socken tillkom 1598 på Rigåsen, norr om Kölsjön som under 1600-talets första hälft blev ett centrum för finsk invandring. Bosättningarna skiftades och skattlades redan 1625 och en gräns uppdrogs

mellan Kölsjöns och Hasselas byskogar. Denna gräns *Finnrå* finns fortfarande kvar med stora fyrkantiga rösen med jämna mellanrum och uppfattas alltjämt som gränsen mellan *frambygden* och *finnbygden*.

Bebyggelseutvecklingen i Hasselas finnmarker under senare del av 1600-talet och till mitten av 1700-talet gick långsamt. Den stora ökningen inträffade från mitten av 1700-talet fram till mitten av 1800-talet. Befolkningen ökade från 300 personer 1750 till 1700 personer 1850, en mycket kraftig ökning på 100 år.

Svedjebruk har förekommit i kommunens skogar sedan forntiden. I och med den finska invandringen blev svedjandet i skogarna väster om Hassela omfattande. Svedjebruket pågick till mitten av 1800-talet, främst runt de ursprungliga områdena. Den senast kända svedjningen skedde kring Svartvallen, norr om Korpåsen, på 1880-talet. Svedjebruket har haft stor påverkan på Nordanstigs skogar, både biologiskt och kulturhistoriskt.

Jordbrukets förändring 1850 -

Skogens betydelse som betesmark för husdjuren förändrades från mitten av 1800-talet och foderodlingen flyttades allt mer från skogen och ången till åkern i form av jordbearbetade och sådda slätter- och betesvallar.

Urbanisering och nya brukningsformer

innebar att brukandet av åkermarken minskade med ca 40% 1927 - 1993. Skillnaden mellan socknarna är dock stor. I Hassela har minskningen varit hela ca 87%, i Bergsjö ca 40 % och i Gnarp ca 50%.

Minskning av areal åker och betesmark per socken i Nordanstig.

Socken	Hektar åker		Hektar betesmark		Hektar slätteräng		Summa brukad mark	
	1927	1993	1927	1993	1927	1993	1927	1993
Bergsjö	3332	2382	233	109	597	0,9	4162	2492
Gnarp	2803	1385	166	79	121	1,4	3090	1465
Harmånger	1454	971	242	39	33	0	1729	1010
Hassela	1344	264	284	40	679	3	2307	307
llsbo	646	510	40	13	56	0	742	523
Jättendal	1192	854	127	59	0	0	1319	913

Järnbruksepoken, 1650 - 1890

När bergsindustrin expanderade under senare delen av 1600-talet, ändrades kronans inställning till de finska invandrarna. Kronan uppmuntrade inte längre nybyggare. Kronoskogarna omvandlades till så kallade rekognitionsskogar, som skulle stå till brukens förfogande för tillverkning av träkol.

Äldst av järnverken i Nordanstig är Ströms järnbruk och Gnarps masugn som fick sina privilegier 1672. Gnarps masugn byggdes vid den lilla Gnarpåns utlopp i havet och Ströms järnbruk anlades invid strömmarna i Harmångersån i Holm.

Tackjärnet hämtades från brukets egen masugn i Gnarp. Malm till Gnarps masugn togs från Utö, Dannemora och Herräng i Roslagen och skeppades med skutor.

År 1721 brände ryssarna ner masugnen i Gnarp. Den byggdes upp igen och Ströms bruk fick 1765 tillstånd att flytta en hammare med två härdar till en plats vid Kølån i Hassela socken vid dess inflöde i Hasselasjön. Bruket kom att få namnet Franshammar. En hammare uppfördes också vid Torsnäs, som senare kom att ingå i Franshammars bruk. Tackjärnet till Hasselhamrarna togs från Gnarps masugn. Anledningen till att man flyttade upp verksamhet till Hassela var att där fanns större tillgång på skog till träkol.

I slutet av 1800-talet försämrades lönsamheten i järnhanteringen och många bruk lades ner. Franshammars sista tillverkningsår för stångjärn var 1870 och Gnarps masugn 1878.

Kolning, 1650 - 1950

Järnmalm eller tackjärn till bruken kunde man frakta från annat håll. Kol måste man dock ha på nära avstånd, eftersom det förbrukades stora volymer som var svårt att frakta längre sträckor. Stora arealer runt bruken blev skoglösa. Bruket ville att bönderna skulle leverera träkol och hindrade dem därför att svedja och tjäna pengar på bjälkhuggning och brädsågning. De lokala sågverken tilläts inte såga för försäljning.

Efter rysshärjningarna 1721 behövdes mycket virke för att bygga upp de brända byggnaderna.

Kring järnbruken var skogslandskapet i det närmaste kalt och alla typer av virke användes till kolframställningen. Även efter järnbruksepokens slut fortsatte kolningen i mindre skala. Framför allt under krigsåren framställdes träkol som användes för att värma upp städerna. Kolvedhuggningen under 1900-talet har främst utförts som gallring av löv och klent barrvirke. Omkring 1950 var kolningsepoken definitivt slut.

Sågverksindustrins genombrott, 1850 - 1900

Sågverksnäringen var under första hälften av 1800-talet en bondenäring. Sågverken var som regel sammankopplade med jordbruket med t.ex. en kvarnrörelse. Verksamheten bedrevs endast vissa tider på året när vattenföringen var gynnsam.

Ett undantag var sågen i Hassela som till skillnad från böndernas husbehovssågar sågade

för försäljning. Detta finbladiga sågverk, upprättat 1751, var runt år 1800 ett av länets tre största sågverk. Hassela såg köptes upp och lades ner av Ströms Bruk som behövde sågens råvara och arbetskraft.

Ett riktigt stort genombrott för sågade trävaror kom på 1850-talet. Det var flera faktorer som bidrog till detta. Ångmaskinen kom i drift,

aktiebolagsformen legaliserades och tidigare svåra handelshinder försvann. Det blev ett industriellt uppsving utefter Norrlandskusten och många sågverk anlades.

Stocka sågverk uppfördes under åren 1856 - 58 strax norr om Harmångersåns utlopp. Här fanns ett sammanhängande vattensystem som sträckte sig ända upp till Hasselavattendragen. Fram till nedläggningen 1993 var Stocka sågverk ett av länets största sågverk. Andra stora sågverk som uppfördes under 1800-talet var Bergsjö ångsåg i Ravik samt Gnarps sågverk.

Värdet av skogen steg hastigt och den avverkades mycket hårt. Först avverkades bara de grövre tallarna nära de större flottlederna men efter hand tog man även klenare träd. De gamla järnbruken började nu spela ut sin roll och i allmänhet övergick de till att bli sågverksbolag.

De s.k. rekognitionsskogarna övergick i sågverksindustrins ägo. Under några decennier i slutet av 1800-talet gick man systematiskt över all skogsmark och avverkade de grövre timmerträden.

Under 1800-talets andra hälft fick den snabbt framväxande skogsindustrin sitt genombrott. Skogsbolagen i Norrland genomförde omfattande förvärv av skogshemman. Mellan 1870 - 1905 inköpte de svenska skogsbolagen 90

% av sina idag ägda marker. Detta var det s.k. baggböleriets epok.

Många av skogsfinnarnas hemman övergick i bolagens ägo. Man kunde inte försörja de stora barnkullarna och skogen kunde inte förädlas då den låg alltför långt från de få flottlederna. Penninglikviden användes ofta till biljetter för utvandring till Amerika. Från de västra delarna av Hassela socken utvandrade ca 250 personer från i mitten av 1800-talet fram till sekelskiftet.

Arrendatorer till bolagens jordbruk utförde skogsarbete för bolagens räkning under vinterhalvåret och under sommaren skötte de sina arrendegårdar. Kring 1950-talet började skogsskötseln successivt övergå till helårsanställd arbetskraft och mekaniseringen och rationaliseringen inom skogsbruket fick sitt genombrott. Produktionen vid de svenska sågverken tioudblades från 1850 till slutet av 1890-talet. Prisstegringen på trävaror under 1890-talets andra hälft medförde att Ryssland och andra länder med riklig tillgång på råvara kraftigt ökade produktionen, varvid konkurrensen hårdnade. I Sverige började den tidigare exploateringen av urskogen märkas i en tilltagande råvarubrist. Följden blev att produktionen gick tillbaka.

Flottning 1856 - 1967

Vattenvägarna genom distriktet har använts till olika ändamål genom historien. Kvarnar, linskäkter, bysågar, transportleder, husbehovsfiske mm. Dessa användningsområden skedde utan alltför stora ingrepp i vattendragen och i dess närmiljö. I och med järnbrukshanteringen och i ett senare läge även sågverkshanteringen och pappersmasseproduktionen skärptes kontrollen över vattnet. Bruksägarna såg genom förvärv av fastigheter till att behärska vattendragen med dess energi.

Genom flottningen, som snabbt

Flottningsarbete.

Foto: Rikard Johansson, Ede

utvecklades till ett system av flottleder och flottningsföreningar, blev stora virkesmängder tillgängliga även från de mer svåråtkomliga utskogarna. Året 1856 utgör starten för en ordnad flottning genom Nordanstig, från gränsskogarna mot Medelpad via vattendragen till havet. Omfattande anläggningar med flottrännor och dammbyggnader byggdes för flottningen. Underhållet av flottlederna medförde varje år stora kostnader. Slitaget var påtagligt och mellansäsongerna med lågvatten utnyttjades till många dagsverkens reparationer och förbättringar. Flottningen sysselsatte en betydande andel av befolkningen. Flottningen skedde inledningsvis under två år från fällning till framkomst vid sågverk. Detta medförde både ränteförluster och stora virkesskador. En stor

rationalisering i flottningsarbetet skedde när lederna traktorrensades i början av 1950-talet och flottningen kunde ske snabbare och med mindre behov av arbetskraft. Man slapp också den kostsamma virkesåtgången till byggnationer.

Efter 1937 blev flottningen genom Nordanstig ettårig. För överfarten över sjöar användes nu motorbåtar och ihopkopplade ledbommar. På 1960-talet började skogsstraktorer att ersätta hästen i skogsbruket. Traktorerna körde virket till upplag vid nya skogsbilvägar och vidaretransporterna gick på lastbil.

Virket kunde nu fraktas året runt. Man slapp därmed svinn av sjunktimmer och virkesskador. I och med utgången av 1967 upphörde flottningen på Hasselavattendragen och i Harmångersån 1968.

Massaindustrin, 1900 -

Vid sekelskiftet expanderande massa-industrin och därmed övertog den efter-frågan på klenare dimensioner från de minskade behoven av träkolstillverkning till järnbruken.

För sulfitprocessen i bland annat Ström krävdes granved. Detta innebar att den skogsplantering

som utfördes inriktades på gran. Skogarna i Nordanstig har därför idag större andel gran i de anlagda skogarna jämfört med angränsande marker. År 1981 lades cellulosafabriken ned i Strömsbruk.

Skogsskötsel 1970 -

Det schablonmässiga och storskaliga skogsbruket började under 1970-talet att utsättas för kraftig kritik från allmänhet och media. Främst riktades kritiken mot hormoslyrbesprutningen och de stora kalhyggena. Under 1980-talet började naturvärden få en central roll i skogsbrukandet. Schablonskogsbruket började ersättas av ett skogsbruk som anpassar föryngring och avverkning till de lokala förutsättningarna s.k.

ståndortsanpassat.

Skogsvårdslagen förändrades 1993 och gav större frihet till markägaren i föryngringsarbetet och beståndsvården.

Källa: *Holmen ABs hänsynsplan 2008 sammanställd av Anna Wiklund, SCB, Det svenska jordbrukets historia 1998, Ulf Sundblad, m.fl.*

Mer information

Upplev Nordanstig, Landsvägen 1, 829 96 Jättendal
0652-161 75

info@upplevnordanstig.se, www.upplevnordanstig.se,
www.nordanstig.se

Ulf Sundblad, projektledare och författare, 070-722 54 54,
ulf@sundbladlk.se

Arbete med röjning, skyltar, skärmtak och bänkar har utförts av de sociala företagen Benefact ek. för., Naturkompetens ek. för och av Ulf Sundblad

Detta projekt har medfinansieras genom statsbidrag förmedlade av Länsstyrelsen Gävleborg samt av Nordanstigs kommun och genom ideellt arbete av projektmedarbetare.

Länsstyrelsen
Gävleborg

NORDANSTIGS
KOMMUN